

ПРЕДСТАВЕ ПРОРОКА У СПАСОВОЈ ЦРКВИ У ЖИЧИ¹

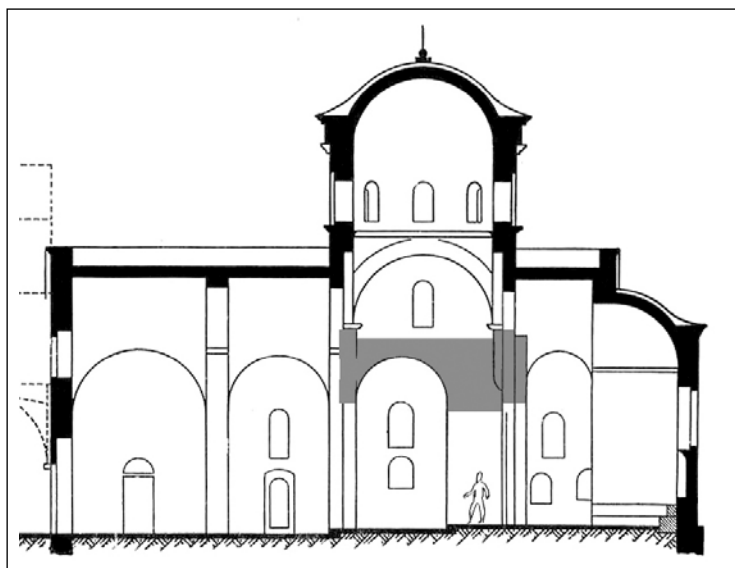
Пошто су у куполи и највишим зонама Спасове цркве насликани Вазнесење и сцене које се идејно везују за њега, ликови пророка потиснути су из тамбура – где им је било уобичајено место – у знатно ниже делове храма.² Нашли су се у појасу сликарства испод нивоа камених испуста при врху пиластара, на зидовима и потпорницима поткуполног простора (сл. 1). По свему судећи, ту је некада био приказан низ од осамнаест ликова старозаветних визионара. Њему су, просторно и идејно, биле придружене фигуре четворице библијских свештеноначелника насликаних у истом нивоу, али у простору олтара. Нажалост, због знатне оштећености представа профета и натписа који су их пратили није их све могуће одређеније идентификовати. Идеје потцртане избором пророка у Спасовој цркви и цитата на свицима у њиховим рукама још је теже назрети.

На источном пару пиластара сачуване су у другој зони представе четворице пророка. Двојица ближа средишту храма препознају се по особеној владарској одежди као Богородичини прародитељи – цареви Давид и Соломон. Они су насликани испод Благовести, с којима су готово редовно програмски повезани у живопису православних храмова.³ Пророк Соломон, чија је представа боље очувана, заиста благо подиже главу и десницу ка тој сцени, благосиљајући. И цар Давид диже десну руку изнад нивоа груди, чинећи вероватно гест благослова. Не треба сумњати у то да су се, према обичају, цитати на свицима које они држе у рукама, сада избледели, односили на велики празник уз чију су представу насликани. Необична је само њихова просторна поставка. Соломон се нашао на јужној страни, дакле под Богородицом, док је Давид насликан северно, испод благовесника, а наспрам Богомајке. На то је, изгледа, утицала околност да су ликови

¹ Чланак садржи део резултата остварених на пројектима бр. 177036 – *Српска средњовековна уметност и њен европски контекст* – и бр. 177032 – *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету* – које подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

² Преглед тема у куполи и поткуполном простору Жиче доноси: Б. Живковић, *Жича. Цртежи фресака*, Београд 1985, 18-26; Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998, 307.

³ За њихову програмску везу с Благовестима уп. Д. Војводић, *Зидно сликарство цркве Светог Ахилија у Ариљу*, Београд 2005, 48–49, са старијом литературом.

Сл. 1. Подужни пресек Спасове цркве у Жичи – сивом бојом означен је појас с ликовима пророка на северној страни храма

Fig. 1 Cross section of the Ascension church in Žiča - the gray color marks the zone with the prophets' representations on the northern side of the temple.

двојице пророка добили место испод нивоа Благовести, па су визуелну везу са учесницима у тој сцени могли остварити само по дијагонали.⁴ Друга двојица пророка на источном пару пиластара представљени су уз бочне зидове, на испустима који носе лукове. Одевени су у одећу учених људи антике, благо окренути један према другом, а у рукама су обојица држала свијен ротулус.⁵ Оног старијег, дуже проседе браде, насликаног на северној страни, засад није могуће веродостојно идентификовати. Пророк на јужној страни млад је, сасвим голобрад и, чини се, с нешто дужом косом (сл. 2).⁶ Међу пророцима који носе хитон и химатион само се двојица представљају као изразито младолики у уметности доба Палеолога – Авакум и Захарија Млађи, односно Срповидац.⁷ Безбрадост је нарочито поштована као иконографска особеност представа пророка Захарије.⁸

⁴ Када се пророк Давид слика крај Благовести, он се текстом исписаним на свитку обраћа управо Богородици. Уп. Војводић, *Ариље*, 48–49, са старијом литературом.

⁵ На старим фотографијама из Народног музеја у Београду јасније се види да и пророк на југоисточном пиластру држи свитак, и то обема рукама, дијагонално пред трбухом.

⁶ Б. Живковић нацртао га је у пуном анфасу, с кратком брадом и брковима (Живковић, *Жича*, 23), што не одговара правом стању ствари.

⁷ Лј. Роровић, *Hitherto Unidentified Prophets from Nova Pavlica*, Зограф 19 (1988), 31–32. Ако је тачан цртеж Б. Живковића, пророк Малахија представљен је као голобрад у југоисточној куполи Богородице Љевишке. Већ је примећено да би таква иконографија била неуобичајена, заправо јединствена за пророка Малахију, иначе достаретко сликаног у монументалним програмима. Уп. Лј. Роровић, *A Study of the Standing Figures in the Five Domes of Virgin Ljeviška in Prizren*, ЗРВИ 41 (2004), 336, fig. 10.

⁸ За иконографију малог пророка Захарије уп. А. Stylianou and J. Stylianou, *Prophet Zechariah "the Sickie"*, Report of the Department of Antiquities Cyprus (Nicosia 1984) 348–350; Љ. Поповић, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије у Пећу*,

Сл. 2. Пророк Захарија, детаљ
Fig. 2 The prophet Zechariah, detail

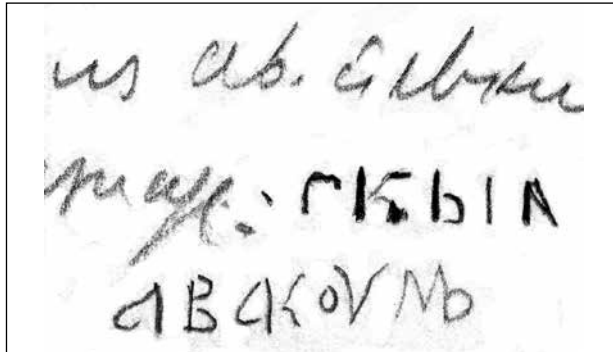
Сл. 3. Пророк Јона, детаљ
Fig. 3 The prophet Jonah, detail

Осим тога, Авакум и Захарија Млађи веома су често укључивани у низове пророчких фигура у позновизантијско доба. Пошто се пре једног столећа Авакумово име могло прочитати уз представу на југозападном пиластру Дома Спасовог, у разматраном лику млађаног профета на југоисточном потпорнику куполе треба препознати малог пророка Захарију Срповица.

На наспрамном, југозападном пиластру, на странама окренутих поткуполном простору, представљена су још тројица пророка. И они су одевени у хитоне и химатионе. Профет насликан на источној страни ширег дела тог композитног пиластра потпуно је ћелавог темена и заобљене, сасвим кратке, прилично седе браде и косе (сл. 3). Таква иконографија особена је за малог пророка Јону, који је веома често сликан у низовима древних визионара у православним храмовима.⁹ Нема сумње да управо њега треба препознати у описаној представи. Јонино лице и –читав горњи део тела били су усмерени надесно, према лику на наспрамном, северозападном пиластру. До Јоне, на северној страни ширег дела пиластра,

у: *Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1991, 453. И сликарски приручници описују пророка Захарију Срповица као изразито младоликог. Уп. J. Lowden, *Illuminated Prophet Books. A study of Byzantine Manuscripts of the Major and Minor Prophets*, University Park, Pennsylvania 1988, 51, 122; М. Медић, *Стари сликарски приручници II*, Београд 2002, 169, 355, 536; исти, *Стари сликарски приручници III*, Београд 2005, 245.

⁹ Уп. Роровић, *Hitherto Unidentified Prophets*, 28–29; иста, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије*, 454; иста, *A Study of the Standing Figures*, 332. Као ћелав и са округлом седом брадом Јонаје редовно описан и у сликарским приручницима. Уп. Lowden, *Illuminated Prophet Books*, 52, 123; Медић, *Стари сликарски приручници II*, 169, 353, 536; исти, *Стари сликарски приручници III*, 243.

Сл. 4. Препис имена пророка Авакума у жичкој бележници
В. Р. Петковића

Fig. 4 Transcript of the Prophet Habakkuk's name in the
notebook of V. R. Petković

насликан је пророк уништеног горњег дела тела. У време В. Петковића та представа била је знатно боље очувана, па се могло видети да је реч о лику младића. Штавише, Петковић је, како је поменуто, успео да прочита и његово име – Авакум – **АВАКУМЪ** (сл. 4).¹⁰ Тог пророка византијски сликари често су представљали у особеним живим покретима, обично како, високо подижући руку, показује на ухо.¹¹ По свему судећи, уска површина пиластра није дозволила да се у Жичи развије таква

иконографија. И данас уочљива стопала и доњи део тела откривају да је Авакумова фигура била усмерена према истоку, то јест ка пророцима насликаним у источном делу храма. То недвосмислено потврђују Петковићев опис уништеног дела Авакумове фигуре и један сумаран цртеж М. Валтровића.¹² Пророк на суседној, источној страни ужег дела југозападнoг пиластра одевен је такође у хитон и химатион, десницу диже навише, а у спуштеној левој руци држи увијен свитак. Глава и горњи део његовог тела сада су потпуно уништени. Старији истраживачи, нажалост, нису оставили податке о изгубљеним деловима пророкове представе.¹³ Због тога је немогуће наћи основу за њену одређенију идентификацију.

Нема сумње да су као пандан фигурама профета на југозападном пиластру била насликана тројица пророка на наспрамним странама северозападнoг потпорника куполе. До 1941. године тамо су се видели остаци двеју фигура у хитонима и химатионима. Од представе која се налазила на источној страни ужег дела пиластра разазнавала се само доња половина тела, усмереног налево. Та фигура била је, дакле, окренута према пророку на југозападном пиластру.¹⁴ На јужној страни ширег дела потпорника стајала је нешто боље очувана представа средовечног пророка веома оштећеног лика. Стари описи и фотографије сведоче да је имао кратку тамну косу и исту такву браду и да је био, попут Авакума, окренут

¹⁰ В. Р. Петковић, *Жича*, Старинар (1909), 64. Тај натпис уз лик пророка Авакума В. Петковић је пажљиво прецртао у своју бележницу, а она се данас чува у Народном музеју у Београду.

¹¹ За такву иконографију пророка Авакума уп. Ch. Walter, *The Iconography of the Prophet Habakkuk*, REB 47 (1989), 251–260.

¹² Петковић, *Жича IV*, 64, 65; Валтровић и Милутиновић. *Документи – теренска грађа 1871–1884*, Београд 2006, сл. 61.

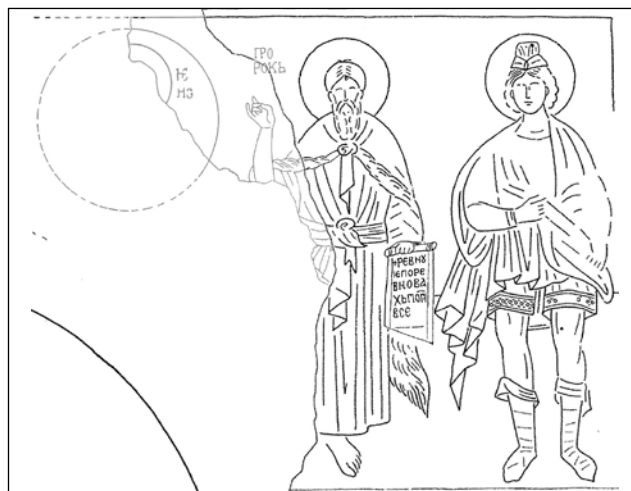
¹³ Потпуно је неразговорна скица фигуре тог проока на поменутом сумарном Валтровићевом цртежу. Уп. Валтровић и Милутиновић. *Документи*, сл. 61.

¹⁴ Петковић, *Жича IV*, 65, сл. 19.

Сл. 5. Остатак лика пророка на северозападном поткуполном пиластру

Fig. 5 Remnants of the prophet's figure on the north-western sub-dome pilaster

Сл. 6. Представе пророка на источном делу северног поткуполног зида, цртеж: Б. Живковић и Д. Милисављевић

Fig. 6 Prophets' representations on the eastern part of the northern sub-dome wall, drawing: B. Živković and D. Milisavljević

према истоку, заправо према пророцима насликаним у том делу храма.¹⁵ Над његовом главом разазнавала су се завршна слова речи *пророк* (сл. 5). Но, све то не пружа поуздану основу за одређеније препознавање. Трећа представа, несумњиво такође пророчка, насликана на источној страни ширег дела северозападног пиластра, била је још у време првих стручних истраживача Жиче готово потпуно уништена.¹⁶

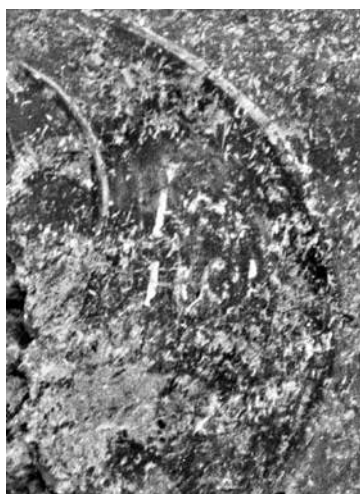
Између пиластара, на широким и добро сагледљивим површинама бочних зидова, насликани су, готово сигурно, најугледнији старозаветни визионари. Постављене такође у другу зону сликарства, њихове фигуре чине спону између описаних пророчких представа на источном и западном пару пиластара. Ликови свих профета били су тако просторно повезани у јединствену и заокружену програмску целину. Поуздано се могу препознати двојица на источном делу северног зида (сл. 6). Ближе олтарском простору представљен је голобрад пророк таласасте косе, одевен у особене уске чакшире и црвен огртач, с тефилом на глави. Потпуно оправдано, он је идентификован као пророк Данило.¹⁷ Крај њега је представљен пророк Илија,¹⁸ препознатљив по седој и разбарушеној

¹⁵ Исто, 65. Изглед представе тог пророка чува форографска плоча из Народног музеја у Београду, под сигнатуром А 490.

¹⁶ Валтровић и Милутиновић. *Документи*, сл. 74, 75.

¹⁷ М. Кашанин, Ђ. Бошковић, П. Мијовић, Жича. *Историја, архитектура, сликарство*, Београд 1969, 144, 147 (П. Мијовић).

¹⁸ Б. Тодић, *Српско сликарство*, 307. Од натписа крај Илијиног лика још се

Сл. 7. Остатак медаљона с попрсјем пророка Јелисеја (?)

Fig. 7. Traces of the medallion with a bust of the Prophet Elisha (?)

коси и бради, крзном постављеном милоту, туници опасаној тканином везаном у чвор и цитату исписаном на свитку који држи у левој руци. Реч је о десетом стиху из деветнаесте главе *Прве књиге о царевима* (III).¹⁹ Тесвићанин је благо окренут налево, а некада се видела и његова лева рука, уздигнута на ту страну у гесту благослова. Очеvidно, Илија је био иконографски повезан са суседном попрсном представом у медаљону, од које се у првим деценијама XX века још разазнавао део (сл. 6). Видели су се и скромни остаци натписа уз њу (сл. 7). Уз извештај опрез, неколико слова и делова слова могу се прочитати као име <л>ис<еи>.²⁰ Намеће се стога закључак да је крај Илије, као и у многим другим приликама, био насликан његов ученик и пророчки наследник.²¹ Можда није без значаја поменути и то да су попрсја пророка Илије и Јелисеја била насликана једно наспрам другог на јужном зиду

поткуполног простора Светих апостола у Пећи.

На западном крају северног зида поткуполног простора, иза поменутог попрсја пророка, по свему судећи Јелисеја, на површини која је била без живописа и почетком XX столећа, стајала је некада још једна протома у медаљону, свакако пророчка. О томе се, по аналогiji, може судити на основу података које су о сликарству наспрамног, јужног зида оставили старији истраживачи.²² Захваљујући њима, знамо да су се на западној половини тог поткуполног зида, над певницама, налазила два медаљона с попрсним представама. Једна стара фотографија сведочи о томе да је личност у медаљону ближем југозападном поткуполном пиластру носила хитон и химатион и да је у левој руци држала свијен рогулус (сл. 8, 9).²³ По два попрсна лика била су насликана у западном делу бочних зидова поткуполног простора Спасове цркве јер висина певничког трансепта, који их је пресецао, није дозвољавала да се ту сместе читаве фигуре. У продужетку, на источном делу јужног зида, тачно наспрам

уочавају слова речи *про(р)окъ*. Уп. Живковић, *Жича*, 25, и фотографске плоче из Народног музеја у Београду под сигнатуром А 489, А 512.

¹⁹ Поповић, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије*, 457, нап. 125.

²⁰ Фотографске плоче из Народног музеја у Београду под сигнатуром А 489, А 512.

²¹ О њиховом заједничком представљању у византијској уметности уп. Поповић, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије*, 456, нап. 111, 112, са старијом литературом; Војводић, *Арије*, 50, нап. 234.

²² *Валтровић и Милутиновић. Документи*, сл. 61, 74; Петковић, *Жича IV*, 61, 62.

²³ Фотографска плоча која се чува у Народног музеју у Београду под сигнатуром В 988.

Данила и Илије, представљене су још две стојеће пророчке фигуре (сл. 10). Крај оне постављене нешто западније видела су се почетна слова пратећег натписа, који је потврђивао да је ту насликан неки про(рокъ).²⁴ Окренута један другоме у разговору, двојица визионара одевена су у хитон и химатион, подижу руке благосиљајући и држе развијене свитке с којих је текст потпуно ишчилено. Обојица имају дуге седе браде. С обзиром на простор и истакнуто место које су добили у програму, наспрам Данила, реч је засигурно о двојици од тројице преосталих великих пророка. Описана иконографија обојице одговарала би и Исаји, и Јеремији, и Језекиљу.

Сл. 8. Медаљон с попрсејем пророка на западном делу јужног поткуполног зида, цртеж: Д. Милисављевић

Fig. 8 Medalion with the bust of a prophet on the western part of the southern sub-dome wall, drawing: D. Milisavljević

Ликови светих насликаних у другој и трећој зони поткуполног простора Спасове цркве веома су оштећени или потпуно уништени. Готово све њих В. Р. Петковић идентификовао је уопштено и нетачно као „старозаветне свеце“.²⁵ И потоњи истраживачи били су у препознавању тих ликова прилично неодређени и међусобно несагласни. У фигурама насликаним крај царева Соломона и Давида видели су „пророке“, „непознате светитеље“ или „старозаветне праведнике“.²⁶ Поједини су, рецимо, све фигуре под каменим испустима при врху југозападног пиластра, па и оне насликане на његовом источном делу, у хитонима и химатионима, идентификовали као мученике, односно свештеномученике.²⁷ Доста магловит остао је нарочито избор личности насликаних на сада уништеним фрескама у вишим зонама северозападног пиластра.²⁸ Тек у

²⁴ Живковић, *Жича*, 24.

²⁵ В. Петковић, који је сматрао да је у куполи Спасове цркве био насликан Пантократор, помишљао је да су „горњи делови зидова“ у поткуполном простору „били резервисани за старозаветне свеце“ јер су они „тако чинили згодан прелаз за кубе, на чијем су тамбуру били илустровани пророци“. Уп. Петковић, *Жича IV*, 61, 63–65.

²⁶ Кашанин, Бошковић, Мијовић, *Жича*, 140 (П. Мијовић); Живковић, *Жича*, 22, 23; Тодић, *Српско сликарство*, 307.

²⁷ Кашанин, Бошковић, Мијовић, *Жича*, 152, 155 (П. Мијовић); Живковић, *Жича*, 22, 28. То погрешно препознавање исправио је Б. Тодић (*Српско сликарство*, 307).

²⁸ Тодић, *Српско сликарство*, 307.

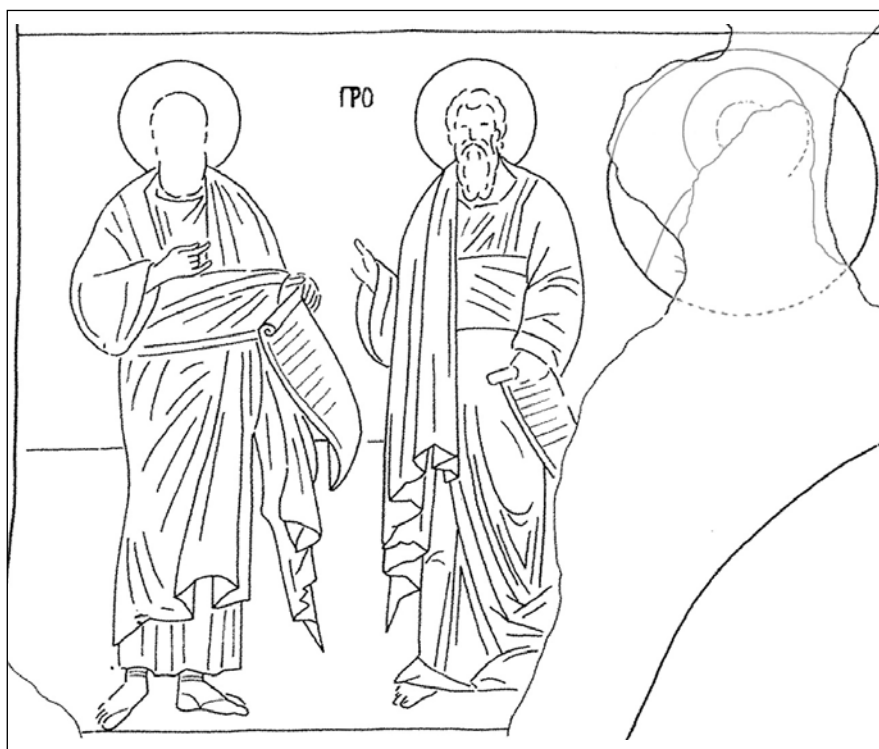
Сл. 9. Медаљон с попрсејем пророка на западном делу јужног поткуполног зида

Fig. 9 Medallion with the bust of a prophet on the western part of the southern sub-dome wall

новије време створени су услови за потпуно раздвајање старозаветних ликова од представа хришћанских страдалника. Штавише, на основу иконографских особености и остатака натписа већину мученика било је могуће препознати као сасвим одређене светачке личности.²⁹ Поуздано је зато да је само осамнаест претходно размотрених ликова, повезаних у низ насликан на зидовима и пиластрима поткуполног простора Спасове цркве, чинило групу старозаветних представа у наосу.

О томе да је овде реч искључиво о профетима и да међу њима није било других библијских личности говори више елемената. Најпре, ако се изузму представе пророка Давида и Соломона, које се и иначе сликају у близини Благовести, низ садржи тачно шеснаест ликова. Управо је то број представа пророка који се по правилу налази у куполама православних храмова, одакле их је у Спасовој цркви потисло Вазнесење Христово. Поменуте представе програмски су и иконографски прилично чврсто

²⁹ Д. Војводић, *На трагу изгубљених фресака Жиче (I)*, Зограф 34 (2010), 82–83, сл. 15–19; исти, *На трагу изгубљених фресака Жиче (III)*, Саопштења 44 (2012), 56–60, сл. 9–12.

Сл. 10. Представе пророка на источном делу јужног поткуполног зида, цртеж: Б. Живковић и Д. Милисављевић

Сл.10. Prophets' representations on the eastern part of the southern sub-dome wall, drawing: B. Živković and D. Milisavljević

повезане у јединствену иконографску целину. Насликане су у истој висини и чине непрекинут низ у јединственом простору. Поставком фигура, усмереношћу њихових погледа и делова тела те представе упућене су једне на друге као да међусобно саобраћају – оне на западу са онима на истоку, оне на југу са онима на северу и обрнуто. Надаље, управо приказима пророка одговарају сви разазнатљиви иконографски елементи разматраних ликова и остаци пратећих натписа. С друге стране, ти ликови не показују ниједну изразитију иконографску црту која би их везала за низове представа прародитеља Христових. Међу њима нема ни ликова прамајки. Осим иконографије, веома је речит и програмски контекст појединих фигура, на пример оне у којој је препознат пророк Захарија Срповидац. Он је, како је поменуто, насликан као сасвим голобрад. Међу најистакнутијим прародитељским личностима – а само би за такве било места у Жичи, нарочито у источном делу њеног поткуполног простора – нема оних које се у низовима праотаца сликају као безбраде и одевене у хитон и химатион.

Тематска целна пророчких ликова у Спасовој цркви, међутим, није била ограничена само на поткуполни простор, односно наос. Њој су биле програмски прикључене представе четири старозаветне личности на странама источних пиластара које су припадале светилишту. Насликане у истој зони, у продужетку низа ликова профета, уз пророка Давида и Соломона, оне су чиниле саставни део поменуте целине, али су, истовремено, иконографски и просторно биле издвојене у засебну групу. Реч је о фигурама старозаветних првосвештеника.³⁰ На јужној страни приказани су Мелхиседек, с диском у којем су три хлеччића, и Мојсије, с таблицама закона у рукама. Пандан су им, несумњиво, представљала још двојица библијских свештеноначалника на северној страни. Лик оног наспрам Мелхиседекове фигуре уништен је, док је наспротив Мојсију насликан његов брат Арон, препознатљив по дугој палици у левој руци.³¹ Смештене у источни део храма, на размеђу олтарског простора и наоса, фигуре старозаветних првосвештеника надовезивале су се на шире низове пророчких представа и у неким другим црквама XII и XIII века у чијим је куполама представљено Вазнесење.³² Када је о старом српском сликарству реч, може се приметити да су двојица библијских јерараха била насликана на сличном месту већ у Милешеви.³³ Приказивани на размеђи наоса и светилишта, ликови библијских првосвештеника указивали су на то да је олтар хришћанских цркава подобан светињи над светињама старозаветне скиније, у коју је свештеноначалник улазио једном годишње ради очишћења греха народних. Ваља зато приметити да српски писац Теодосије жички олтарски простор назива управо „светињом над светињама“.³⁴ Надаље, старозаветни првосвештеници схватани су као праобраз архијерејства Господа Исуса Христа, а одатле и свег новозаветног свештенства.³⁵ То је био још један важан разлог због којег су њихове представе добијале место на прилазу олтарском простору, где се обављала бескрвна жртва.

Укључујући ликове првосвештеника, хор представника Старог завета у поткуполном простору и олтару Спасове цркве обухватао је двадесет две личности. Реч је о веома развијеном низу представа, који су сачињавале програмски обједињене али иконографски издвојене и просторно раздвојене групе пророка, царева пророка и првосвештеника. Тако садржајна целина старозаветних ликова пристајала би црквама из

³⁰ Живковић, *Жича*, 14, 15.

³¹ Сву тројицу старозаветних првосвештеника тачно је препознао још В. Петковић, *Жича IV*, 72–74.

³² Б. Живковић, *Сопоћани. Цртежи фресака*, Београд 1984, 8–9; Д. Војводић, *О ликовима старозаветних првосвештеника у византијском зидном сликарству с краја XIII века*, ЗРВИ 37 (1998), 122–123; В. Д. Сарабьянов, *Спасо-Преображенский собор Мирожского монастыря*, Москва 2010, 306–310, сл. 40–43.

³³ Б. Живковић, *Милешева. Цртежи фресака*, Београд 1992, 8–9. Четворица библијских првосвештеника била су насликана нешто касније над иконостасом у Сопоћанима, у тријумфалном луку. Уп. исти, *Сопоћани*, 8–9.

³⁴ Теодосије, *Житија*, прир. Д. Богдановић, Београд 1988, 210.

³⁵ Војводић, *О ликовима старозаветних првосвештеника*, 131–150.

доба Палеолога, али и онима из првих деценија XIII века. У Милешеву, по димензијама мањој од жичког католикона, такође се нашло места за представе двадесетак пророка, царева пророка и првосвештеника.

Међу пророцима представљеним у жичкој Спасовој цркви једино Илија држи свитак на којем се очувао текст. Због тога се, нажалост, идеје које су стајале у основи избора и распореда пророчких представа не могу ни приближно у потпуности сагледати. Ипак, извесним се чини бар то да је међу њима била прилично истакнута мисао о значају Вазнесења Христовог у икономији спасења. Стих исписан на ротулусу пророка Илије (1Цар 19, 10) читан је као паримија на празник Преображења Господњег, али и приликом светковања Узношења пророка Илије на небо (20. јул).³⁶ У текстовима црквених писаца и песника, као што су свети Јован Златоусти или свети Роман Мелод, Илијино дизање на небо у ватреној кочији и бацање милота ученику Јелисеју помињу се као праобраз Вазнесења Христовог и Силаска Светог Духа на апостоле.³⁷ Још је значајније то што се слична поређења појављују и у оквиру богослужења на Спасовдан. У петој песми канона на јутрењу празника Вазнесења Христовог наглашава се да су „страшно Божанско Вазнесење с висина Маслинске горе ... префигурирале кочије пророка Илије које се пењу на небо“.³⁸ Вероватно су подобна тумачења подстакла творце програма Жиче да истакну Тесвићанинову представу с поменутиим цитатом на свитку. Ваља подсетити и на то да је Илија подизао руку и благосиљао у правцу попрсја које је, по свему судећи, припадало пророку Јелисеју. Иконографским повезивањем ликова ове двојице профета у сећање се, по свему судећи, призивао разговор учитеља са учеником пред Илијино узношење на небо. Тако је на још један начин могла да буде у мисли призвана и узвеличана слава жичког храма.³⁹ Судећи према поменутој појави представа Илије и Јелисеја у поткуполном програму Пећи, оне су у Жичи чиниле део првобитног програмског решења.⁴⁰ Најзад, не треба искључити могућност

³⁶ A. Rahlfs, *Die alttestamentlichen Lektionen der griechischen Kirche*, Nachrichten der Königlich-Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse, 1915 (Berlin 1916) 126; З. Рибарова, З. Хауптова, *Григоровичев паримејник. I. Текст со критички апарат*, Скопје 1998, 435, 436.

³⁷ P. G., t. 49, col. 450; Romanos l'Mélode, *Hymnes I*, SC 99, Paris 1965, 340–341; С. А. Жебелев, *Иконографическая схемы Вознесения Христова и источники их возникновения*, у: *Сборник статей посвященных памяти Н. П. Кондакова*, Прага 1926, 8; H. F. Stander, *Fourth- and Fifth-Century Homilists on the Ascension of Christ*, у: *The Early Church in its Context. Essays in Honor of E. Ferguson*, Leiden–Boston–Köln 1998, 274–275.

³⁸ R. P. E. Mercenier, *La prière des Églises de rite byzantine, II. Les fêtes, II. L'Acahiste, la Quinzaine de Pâques, l'Ascension et la Pentecôte*, Monastère de Chevetogne 1962, 349. О томе се пева и током богослужења у Недељу слепога – претпразништво Вазнесења.

³⁹ Представа пророка Илије са цитатом стиха 1Цар (III) 19, 10 на свитку у рукама, насликана у тамбуру, доведена је у идејну везу с представом Вазнесења и у калоти куполе Спасове цркве на Нередици. Уп. Н. Б. Пивоварова, *Фрески цркви Спаса на Нередици в Новгороду. Иконографическая программа росписи*, Санкт-Петербург 2002, 49.

⁴⁰ Сликари обнове изменили су можда само текст исписан на Илијином свитку. Стих 1Цар (III) 19, 10 среће се на Тесвићаниновом ротулусу нешто чешиће у српском

да су и неки други пророци, пре свега Данило, својом појавом и садржином текстова на свицима указивали на слојевит смисао и симболику Вазнесења насликаног у куполи.

Dragan Vojvodić

REPRESENTATIONS OF THE PROPHETS IN THE ASCENSION CHURCH IN ŽIČA

Due to the fact that both the dome and the highest areas of the main church in Žiča were decorated with the Ascension and scenes conceptually related to it, representations of the Prophets were dislocated from the drum – where they were usually placed – to the much lower parts of the temple. They were assigned to a zone below the level of the stone ridges near the top of the pilasters, on the walls and supports in the space beneath the dome. Apparently, once there used to be a series of eighteen figures and busts of the Old Testament visionaries. According to the iconographic features and inscriptions, partly known only thanks to old scientific documentation, one can recognize the Prophets David, Solomon, Zechariah, Habakkuk, Jonah, Elijah, Elisha and Daniel. The ideas underlined by the selection of the Prophets in the Ascension Church, as well as the quotes on the scrolls in their hands, are even more difficult to distinguish out. However, it seems that the notion regarding the significance of Christ's Ascension was very prominent. A verse inscribed on the rotulus of the Prophet Elijah (1Kings 19, 10) was also read as a pericope from the Prophetologion while celebrating the Prophet Elijah's ascension to Heaven (on July 20). In the texts of the ecclesiastical writers and poets, such as St. John Chrysostom and St. Romanos the Melod, Elijah's ascension to heaven in a fiery chariot and the throwing of his mantle to his disciple Elisha has been mentioned as a prototype of the Ascension of Christ and the Descent of the Holy Spirit upon the apostles. The same comparison also appears as part of the liturgy at the feast of the Ascension – to which the main church in Žiča is dedicated. The mentioned series of the eighteen figures and busts of the prophets in the sub-dome area was also associated with representations of the four biblical high priests painted in the same zone, but in the altar area. Only three of them can be identified - Melchizedek, Aaron and Moses. Both in appearance and actions they indicated Christ's High Priesthood, as well as the high priesthood of the subsequent archbishops of the Christian Church. Painted at the boundary between the nave and the sanctuary, the representations of the biblical high priests indicated that the altar of the Christian churches was similar to the Holy of Holies of the Old Testament tabernacle.

The choir of the Old Testament representatives in the sub-dome area and in the altar of Žiča included, therefore, twenty-two persons. It is a highly developed series of representations that made up the programmatically unified but iconographically separated and spatially divided groups of prophets, prophet kings and high priests. Such a substantial ensemble of Old Testament characters fits well with the painted programs of the Palaiologan epoch, from which the renovated paintings in the sub-dome area of Žiča originate. However, since it was established that the paintings in that area are a repetition of the older program solution, it is clear that the series of the prophets in Žiča must have had a similar place even at the beginning of the 13th century.

сликарству XIV и XV века (уп. Љ. Поповић, *Фигуре пророка у куполи Богородице Одигитрије*, 457; Т. Папамасторакис, *Ο διάκοσμος του τρούλου των ναών της παλαιολόγειας περιόδου στη Βαλκανική χερσόνησο και την Κύπρο*, Атина 2001, 197), а на свитку пророка Илије у Пећи појављује се други цитат.